

uczelnia. 3. Kadra nauczycielska. 4. Alumni. **III. Formacja ascetyczno-intelektualna.** 1. Życie codzienne i ćwiczenia duchowe; 2. Kształcenie alumnów: a) Ratio studiorum; b) Realizacja programu nauczania. 3. Organizacja czasu wolnego. **IV. Wkład Instytutu w naukę i kulturę.** 1. Działalność naukowa i społeczna kadry nauczycielskiej. 2. Aktywność wydawnicza Instytutu. 3. Rozwój instytucji kulturalno-naukowych Instytutu: a) Biblioteka; b) Archiwum; c) Muzeum historyczno-misyjne.

Ks. Tomasz Baluka CM
e-mail: tomiem@wp.pl

Ks. Waldemar HANAS, Caritas archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej w latach 1917-1939. Promotor: ks. dr hab. Leszek Wilczyński, prof. UAM. Recenzenci: ks. prof. dr hab. Dariusz Zagórski (UMK Toruń), ks. dr hab. Norbert Jerzak (Wrocław). DOI: <http://dx.doi.org/http://dx.doi.org/10.18290/rt20674-11>

Posłannictwo miłosierdzia jest jednym z najważniejszych zadań Kościoła katolickiego. Dobroczynność jest widoczna od początku Kościoła. W kolejnych stuleciach dobroczynność katolicka stale się rozwijała, dając początek licznym szpitalom, przytułkom i zbożnym dziełom społecznym. Dobroczynność sięga początków państwa polskiego i chrześcijaństwa, choć jej szczególnie rozwój nastąpił dopiero pod koniec średniowiecza. Nowy etap rozpoczął się wraz z rozbiorami, a w Wielkopolsce dzieło miłosierdzia połączone zostało z wysiłkami Kościoła i elit na rzecz podtrzymania ducha narodowego i oporu przeciwko pruskiemu zaborcy. Działalność charytatywna przejawiała się wieloma oddolnymi inicjatywami, w których zaznaczyła się rola duchowieństwa, ziemiaństwa oraz elit gospodarczych. Nowej siły nadało jej uwspółcześnienie Kościoła za pontyfikatu Leona XIII. Przełomowa encyklika *Rerum novarum* z 1891 roku wkrótce przyniosła efekty także w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej, choć tutejszy Kościół cierpiał z powodu represyjnej polityki kulturkampfu.

Ogłoszenie encykliki *Rerum novarum* nadało wysiłkom społecznym wiernych nowej dynamiki. Liczne oddolne inicjatywy poddawano stopniowemu usystematyzowaniu i unowocześnieniu. W ten sposób w Niemczech narodził się ruch Caritas, który do 1922 roku objął swym zasięgiem cały kraj, budując struktury parafialne, diecezjalne i ogólnokrajowe. Trwający kilkadziesiąt lat proces integracji ruchu charytatywnego doprowadził do scentralizowania dobroczynności katolickiej w Niemczech, a wkrótce przyniósł też podobne dążenia w skali całego świata.

Na ziemiach polskich ten sam proces przebiegał znacznie wolniej między innymi ze względu na presję rządu pruskiego wywieraną na arcybiskupów gnieźnieńskich i poznańskich, szykany administracyjne, poddawanie instytucji kościelnych kontroli, a później także ze względu na wakaty na stolicach arcybiskupich w Gnieźnie i Poznaniu. Związek pomiędzy brakiem władzy duchownej i zahamowaniem procesu budowy zjednoczonego ruchu Caritas w Wielkopolsce był szczególnie widoczny, gdy rozwój tutejszego Caritas porówna się z analogicznym procesem trwającym w Niemczech. Fakt ten oraz znaczne rozproszenie ruchu dobroczynności katolickiej w archidiecezjach „wielkopolskich” stanowiły poważną przeszkodę. Był to powód, dla którego pierwsza inicjatywa Caritas w Wielkopolsce, zapoczątkowana w 1907 roku za sprawą księży Piotra Warzyniaka i Stanisława Adamskiego, zakończyła się niepowodzeniem.

Katastrofa społeczna i gospodarcza, wywołana skutkami I wojny światowej (1914-1918), stworzyła okoliczności do rozwoju zintegrowanego ruchu Caritas w nowych warunkach. Wów-

czas jednak na przeszkodzie stały poważne problemy gospodarcze, gwałtowne zubożenie społeczeństwa, spadek ofiarności wiernych, wzrost liczby potrzebujących oraz hiperinflacja. Początki reaktywowanego przez prymasa Edmunda Dalbora Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas wydawały się optymistyczne, jednak już po dwóch latach (1917-1919) gnieźnieńsko-poznański Związek Towarzystw Dobroczynności Caritas znalazł się w dramatycznej sytuacji finansowej, spowodowanej koniecznością niesienia pomocy setkom dzieci repatriowanych z zachodu i wschodu Europy.

Reaktywując Związek Towarzystw Dobroczynności Caritas ordynariusz gnieźnieński i poznański postawił mu za cel propagowanie idei dobroczynności oraz integrację katolickiego ruchu charytatywnego w Wielkopolsce. Niestety, w latach 1917-1924 Związek Towarzystw Dobroczynności Caritas nie mógł zrealizować tego zadania. Dopiero uchwalenie ramowego ustawodawstwa socjalnego (1923), ustanowienie struktur pomocy społecznej i wyasygnowanie skromnych środków finansowych na cele społeczne umożliwiły w latach 1924-1925 naprawę finansową Związku Caritas, dokonanie zmian kadrowych i wprowadzenie tej organizacji na tory działań programowych.

W latach 1924-1925 nawiązano bliską współpracę z pokrewnymi towarzystwami charytatywnymi w regionie, kładąc w ten sposób podwaliny pod praktyczny rozwój idei Caritas, rozumianej jako zjednoczenie wysiłków dobroczynnych. Nie było to zadaniem łatwym, albowiem w Wielkopolsce dobroczynność miała wielowiekowe tradycje i szczególnie bogatą historię. Idea Caritas napotykała na wiele trudności, oporu i sceptycyzmu społeczników katolickich. Dość powszechna była obawa o zdominowanie dobroczynności przez nową organizację.

Władze Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas, mając poparcie arcybiskupa, przystąpiły w 1925 roku do działań na rzecz przekonania opinii publicznej do nowej formy dzieła miłosierdzia. W latach 1925-1927 zapoczątkowano powolny proces budowy struktur terenowych, tworząc Okręg Poznański (1926), a następnie Bydgoski (1930), Gnieźnieński (1937) i Inowrocławski (1938). W 1927 roku utworzono pierwszy Wydział Parafialny Caritas. Właściwy proces tworzenia struktur parafialnych nabrał tempa rok później (1928) i przybrał na sile na początku lat 30. XX wieku.

W tym samym czasie władze Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas pogłębiały prace programowe, wyodrębniając ogólny program dobroczynny i programy specjalistyczne, kierowane do dzieci, młodzieży, przedstawicieli młodego pokolenia ze środowisk zaniedbanych, kobiet, matek samotnych, bezrobotnych, bezdomnych, żebraków i chorych. W obrębie działań dobroczynnych Związku znajdowała się również zubożała inteligencja, byli więźniowie i skazańcy oraz emigracja zarobkowa.

Na przełomie lat 20/30. XX wieku znaczenie Związku w polskim ruchu charytatywnym systematycznie rosło. Pod wpływem Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas i na jego wzór powstały organizacje w innych diecezjach. Związek integrował dobroczynność krajową, będąc organizatorem nie tylko szkoleń dla społeczników katolickich, ale także ogólnokrajowych zjazdów. Pierwszy odbył się w 1934 r., a drugi w 1937 r. – Ogólnopolski Zjazd Dyrektorów Diecezjalnych Caritas. Za sprawą Związku wznowiono „Przewodnik Miłosierdzia” (1925-1930), który rychło stał się jednym z najważniejszych czasopism charytatywnych na krajowym rynku prasowym. Tradycję miesięcznika kontynuował „Ruch Charytatywny” (1930-1939), będąc znacznie rozwiniętą formą poprzedniego organu prasowego Związku.

W wyniku reformy w 1935 roku dotychczasowy Związek Towarzystw Dobroczynności Caritas przekształcono w Instytut Kościelny Caritas. Odtąd był on jeszcze bardziej zwarty i instytucjonalizowany. Instytut reprezentował polski ruch dobroczynny wobec innych organizacji charytatywnych na świecie, na gruncie krajowym zaś był powszechnie cenioną i chwaloną organizacją społeczno-charytatywną, wnosząc wiele nowych rozwiązań do pracy społecznej i w istotny sposób wspierając politykę socjalną państwa. W działaniach oraz prezentowanych poglądach

wobec współczesnych problemów społecznych Związek/Instytut Caritas nierzadko występował przeciwko stereotypom wyrażanym przez opinię publiczną.

Związek/Instytut Caritas był organizacją niosącą pomoc dobroczynną i materialną o wartości milionów złotych. Był organizacją w pełni transparentną, cieszącą się wielkim uznaniem społecznym i zaufaniem władz II Rzeczypospolitej. Związek był instytucją apolityczną, ale to nie uchroniło go od podstępnych działań polityków, chcących zaszkodzić dobremu imieniu instytucji.

Celem dysertacji jest przedstawienie historii działalności Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej w latach 1917-1939 na podstawie specjalistycznych pism „Przewodnik Miłosierdzia” oraz „Ruch Charytatywny”, wydawanych w latach 1925-1939.

Praca składa się z sześciu rozdziałów, z których pierwszy (*Powstanie zorganizowanego ruchu dobroczynnego*) został podzielony na trzy podrozdziały poświęcone rozwojowi dobroczynności w Kościele polskim na tle dzieł miłosierdzia podejmowanych w Kościele powszechnym. Zaakcentowano kształtowanie się dobroczynności w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji historycznej i społecznej w archidiecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej. Wskazano też na czynniki wpływające na rozwój organizacji i ich naturę – kościelną i pozakościelną.

W drugim rozdziale (*Podstawy prawno-organizacyjne Caritas*) poruszono podstawy prawno-organizacyjne Caritas, opracowane na podstawie prawodawstwa państwowego w zakresie polityki społecznej, utrudniające z powodu braków legislacyjnych nie tylko rozwój organizacyjny, ale także skuteczną pomoc najbardziej potrzebującym. Przywołano także prawodawstwo kościelne. Omówiono przekształcenia statutowe Związku, jakim podlegał on do 1939 roku, a także kwestię finansową jego działalności.

Dysertacja przedstawia także działalność Caritas archidiecezji poznańskiej i gnieźnieńskiej w oparciu o poszczególne instancje kierownicze organizacji oraz uwzględnia kształtowanie się wyspecjalizowanych organów wewnętrznych.

Rozdział czwarty ukazuje proces budowy organizacji terytorialnej Związku w archidiecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej wraz ze wskazaniem celów stojących przed okręgowymi i parafialnymi ogniwami Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas. Aby przybliżyć charakter pracy dobroczynnej i jej specyfikę, zwrócono uwagę na różnice między pracą charytatywną prowadzoną na terenach miejskich i wiejskich w oparciu o konkretne przykłady, którym posłużył prasowy materiał archiwalny wyżej wymienionych pism.

Rozdział piąty został poświęcony działalności Związku. W szczegółowy sposób prezentuje on podejmowane przez Caritas dzieła miłosierdzia na płaszczyźnie religijnej, ekonomicznej i wychowawczo-oświatowej, wskazuje na novum form pracy społecznej realizowanej przez Związek Towarzystw Dobroczynności Caritas, kompleksowość realizowanych programów, determinację w realizacji działań oraz znaczenie solidarności między organizacjami społecznymi udzielającymi pomocy potrzebującym. W rozdziale tym podkreślono też aktywność szkoleniową i wydawniczą Caritas.

Ostatni rozdział prezentuje współpracę między Związkiem a pokrewnymi organizacjami charytatywnymi w Wielkopolsce.

Podstawę źródłową do opracowania dziejów Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas czy Instytutu Kościelnego Caritas w latach 1917-1939 stanowi głównie przedwojenna prasa charytatywna, wydawana przez gnieźnieńsko-poznański ruch Caritas. Stanowi ona także nieocenioną wartość informacyjną na temat społecznej, zawodowej i demograficznej struktury Wielkopolski w latach 1925-1939.

Szczególną wartość dla tych badań ma „Przewodnik Miłosierdzia”. Jego kontynuacja, „Ruch Charytatywny”, traktował dobroczynność w znacznie szerszym, ogólnopolskim ujęciu, stąd też wartość poznawcza „Ruchu” dla badań nad historią Związku Towarzystw Dobroczynności Cari-

tas jest mniejsza, choć nadal istotna, gdyż na łamach pisma jest wiele ważnych informacji statystycznych świadczących o rozwoju dobroczynności w regionie.

Ważnym uzupełnieniem źródeł prasowych są wydawane drukiem sprawozdania roczne z Okręgów Caritas oraz centrali Związku. Dokumenty te stanowią niewyczerpane źródło wiedzy o działalności przedwojennego ruchu Caritas w Wielkopolsce, wnoszą także wiele do historii i rozwoju dzieł miłosierdzia w Wielkopolsce. Mniej cenna wydaje się być prasa katolicka, która pominęła inicjatywę utworzenia Caritas w 1907 roku, jak również nie poświęciła uwagi staraniom abp. Edmunda Dalbora, dążącego do wznowienia Związku w 1917 roku. Ważnym, choć ilościowo niewielkim, materiałem źródłowym są akta Związku przechowywane w zasobach Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu. Natomiast w Archiwum Archidiecezji w Gnieźnie znajdują się zaledwie dwie jednostki aktowe, które nie są istotne dla opracowywanego tematu.

Prężny do dziś ruch Caritas został zapoczątkowany w polskim Kościele katolickim przez inicjatywę wyrosłą na gruncie archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej na początku XX wieku. Jego zadaniem było zintegrowanie rozproszonej dobroczynności katolickiej w regionie.

Gdy w Niemczech rodziła się idea Caritas, zyskując wkrótce poparcie tamtejszych biskupów, Kościół katolicki w archidiecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej stawiał opór władzom niemieckim. W 1907 roku księża Piotr Wawrzyniak i Stanisław Adamski wystąpili z inicjatywą Związku Polsko-Katolickich Towarzystw Dobroczynności. Działalności organizacji nie sprzyjały słabe zakorzenienie idei zinstytucjonalizowanej dobroczynności i brak wsparcia ze strony władz kościelnych. Działalność Związku została zakończona około 1911 roku, ale pamięć o nim przetrwała.

Przystępując w 1917 roku do odnowy idei nowoczesnej dobroczynności w Wielkopolsce, abp E. Dalbor był świadomy przyczyn wcześniejszego jej niepowodzenia. Organizacji należało udzielić wyraźnego wsparcia, angażując w jego działalność duchownych oraz elity regionu. Tak też się stało. Efekt instytucjonalnej świeżości osiągnięto dzięki edycji ciekawego i tematycznego organu prasowego (1917-1919), reprezentującego oryginalne i frapujące spojrzenie na problematykę dzieła charytatywnego. Rozwojowi Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas sprzyjały też szczególne potrzeby społeczne tego okresu. Odzyskanie niepodległości postawiło Związek w zupełnie nowej sytuacji. W krótkim czasie zorganizował on system szeroko zakrojonej pomocy dla dzieci i sierot wojennych, przejmując opiekę nad 2500 dzieci przebywających w kilku ośrodkach w Wielkopolsce.

Działalność Związku – podobnie jak wielu innych towarzystw charytatywnych i społecznych – prowadzona była w warunkach prawnych trudnych dziś do wyobrażenia. Dopiero uchwalenie w 1923 roku (i latach następnych) zrębów ustawodawstwa socjalnego ustabilizowało ramy istnienia i funkcjonowania Związku. Bardzo szybko przejął on realizację ustawowych obowiązków państwa i samorządu, nierzadko oddziałując na kształtowanie polityki socjalnej.

Głęboki kryzys, w jakim znalazł się Związek Towarzystw Dobroczynności Caritas na początku lat 20. XX wieku, opanowano w latach 1924-1925. Dzięki zaangażowaniu i energii ks. W. Dymka, a także poparci abp. Dalbora dokonano głębokiej reformy organizacji. Nawiązano współpracę z pokrewnymi towarzystwami dobroczynnymi, przełamano sceptycyzm części apostołów miłosierdzia, wskazano najważniejsze kierunki rozwojowe ruchu charytatywnego w Wielkopolsce. Zainicjowano polemikę w środowisku dobroczynnym nad działaniami w najbliższej przyszłości. Ich owocem było zapoczątkowanie budowy struktury Związku na prowincji najpierw na szczeblu okręgu (od 1926), a następnie parafii (od 1927). W tym samym czasie ordynariusz gnieźnieński i poznański nadał Związkowi nowy statut (1927). Wykorzystując doświadczenia światowego ruchu Caritas i nowoczesne metody rozwiązywania problemów społecznych bardzo szybko udało się zaprowadzić na terenie Poznania nowoczesne metody niesienia pomocy. Dążeniem Caritas było nie tylko łagodzenie skutków biedy, ubóstwa i niedożywienia, ale przede wszystkim trwale rozwiązywanie problemów społecznych. W ten sposób wspólnie z władzami zapoczątkowano zwalczanie zawodowego żebractwa i włóczęgostwa, osiągając do końca lat 20.

XX wieku znaczny sukces w tym względzie. Spontaniczne formy dobroczynności, polegające nie zawsze na racjonalnym udzielaniu pomocy materialnej, zastąpiono rozwiązaniami systemowymi – ustanowieniem bonów jałmużniczych i zakładaniem bankowych kont zapomogowych. Umożliwiało to skuteczne zwalczanie żebractwa zawodowego, dało szansę prowadzenia ewidencji osób potrzebujących, stanowiło też ważną bazę badawczą dla pracowników urzędów i jednostek naukowych oraz pracowników Caritas.

Poznań i działający tu Okręg wyróżniały się na tle kraju. To na jego terenie występowały najbardziej zróżnicowane problemy społeczne. Wymagało to nie tylko szczególnego zintensyfikowania wysiłków dobroczynnych, ale również nowatorskiego podejścia do tego tematu. To właśnie tutaj zastosowano po raz pierwszy bezgotówkowe metody udzielania pomocy z podziałem na poszczególne grupy potrzebujących. W Poznaniu zainicjowano metody wspierania zatrudnienia bezrobotnych, dając przedsiębiorcom przykład praktyczny (drwalnia). Na uwagę zasługuje sposób pozyskiwania darów przedmiotowych dla ubogich (szatnia).

Rozległy Poznań wymagał nie tylko zastosowania nowatorskiego podejścia do problematyki społecznej, ale również prężnej struktury organizacyjnej. To właśnie w dekanacie poznańskim zaczęto budować podstawy sieci Wydziałów Parafialnych. Ich poprawne funkcjonowanie nie tylko sprzyjało realizacji programu charytatywnego Caritas, ale również dodatnio wpływało na ujednolicenie rozproszonego ruchu dobroczynnego, w szczególności wincentyńskiego.

Rosnące znaczenie społeczne Związku dało mu możliwość coraz większego oddziaływania na politykę socjalną, wychowawczą państwa. Przez wzgląd na propagowanie nowoczesnego podejścia do problemów społecznych, zaangażowanie kompetentnej kadry i odnoszone sukcesy już u schyłku lat 20. XX wieku Związek stał się ważnym partnerem agend państwowych i samorządowych w dziele budowy lepszego ładu społecznego i poprawy niedoli najuboższych. Ciesząc się niekwestionowanym zaufaniem społecznym, ZTD występował w charakterze rzecznika interesu najuboższych, nierzadko zasądzano na jego rzecz obowiązki kuratora i wychowawcy.

Zasadą postępowania władz gnieźnieńsko-poznańskiego Związku Caritas było ciągłe dostosowywanie metod do istniejących potrzeb społecznych. To właśnie wobec zachodzących zmian prowadzono reformy wewnętrzne, a prace socjalne poddawano specjalizacji. W ten sposób praca charytatywna w pełni dojrzałego już ZTD Caritas obejmowała działania w zakresie opieki i pomocy dzieciom, młodzieży zaniedbanej społecznie i wychowawczo, samotnym matkom, dziewczętom, kobietom z marginesu, zubożałej inteligencji, chorym, więźniom oraz ofiarom nałogów.

Na uwagę w pracy organizacyjnej i charytatywnej Caritas zasługuje nowoczesność wprowadzanych form i metod. Dziełem Związku było też propagowanie idei ogródków działkowych, stanowiących odpowiedź na zubożenie i niedożywienie społeczeństwa, będące skutkiem bezrobocia. Idea ta z czasem zmieniła swój charakter, po 1945 roku nabrała znaczenia wypoczynkowego, lecz korzeniami wyrastała z działań dobroczynnych ZTD Caritas. Wielkim sukcesem było upowszechnienie pomocy dla kobiet i samotnych matek oraz prostytutek. W Poznaniu działania te przybrały najbardziej profesjonalną formę, wyrażającą się aktywnością specjalistycznych placówek opiekuńczych i terapeutycznych, tymczasowych stacji dla leczonych prostytutek, w Kiekrzu zaś utworzono placówkę leczniczo-opiekuńczą.

Sukcesem Związku Caritas było zaprowadzenie nowatorskich form opieki i pomocy dla młodzieży pochodzącej z trudnych środowisk. Problemowi młodych poświęcano uwagę na łamach organu prasowego i za pośrednictwem innych czasopism traktujących o problematyce socjalnej.

Bezcennym źródłem informacji o pracy i działaniach Związku Caritas jest „Przewodnik Miłosierdzia”, szczególnie jednak „Ruch Charytatywny”. Publikowane w obu organach prasowych artykuły i rozważania z zakresu opieki społecznej, dobroczynności, problemów codziennych, problematyki wychowawczej, resocjalizacyjnej, psychologicznej, socjologicznej są dowodem na szerokie zainteresowania władz Związku Caritas każdą sferą życia społeczeństwa polskiego. Artykuły te dowodzą znakomitej wiedzy i orientacji katolickich społeczników. Wystąpienia pro-

gramowe i artykuły tematyczne stanowią świadectwo odwagi w podejmowaniu tematów trudnych, a czasem wstydlivych. Władze Związku nie wahały się przed publikacją wystąpień, nie zawsze zgodnych z nauczaniem Kościoła, a przynajmniej kontrowersyjnych z punktu widzenia katolickiej nauki społecznej.

Cechą postępowania władz Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas była przejrzystość działań, jawność procedur i otwartość na opinię publiczną, czego przejawem było upublicznianie corocznych sprawozdań. Niestety, nie zapobiegło to atakom na Związek.

Caritas archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej prowadził pracę charytatywną na masową skalę, obejmując nią bezpośrednio osoby ubogie, kobiety, dzieci i młodzież, a w mniejszym stopniu (poprzez organizacje wspierające) inteligencję i emigrację zarobkową. Ciekawą inicjatywą Związku było organizowanie w połowie lat 30. XX wieku akcji kolonii letnich dla dzieci chorych, realizowanych przez Towarzystwo „Stella”. Wielkim dziełem Caritas było zapoczątkowanie budowy sieci żłobków i przedszkoli, które – pomimo szkód wywołanych II wojną światową – udało się odtworzyć w latach 1945-1950.

Słabością Związku Towarzystw Dobroczynności Caritas – szczególnie z punktu widzenia współczesnego historyka ruchu – była sprawozdawczość. Analiza sprawozdań rocznych wskazuje na brak stałości metodologicznej, utrudniającej zbadanie skali udzielonej pomocy materialnej i pieniężnej. Niedokładne i nieterminowe pod względem sprawozdawczości były tak Wydziały Parafialne, jak i Okręgi. Trudno nawet dokładnie ustalić faktyczną liczbę podstawowych oddziałów parafialnych, ale zasadne jest stwierdzenie, że jednostki te istniały praktycznie w każdej parafii archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej.

U schyłku niepodległości Związek Towarzystw Dobroczynności Caritas czy Instytut Kościelny Caritas był najważniejszą organizacją dobroczynną w Wielkopolsce. Instytut Kościelny Caritas koordynował pomoc charytatywną w Wielkopolsce, był także ważnym punktem odniesienia dla związków Caritas w pozostałych diecezjach II Rzeczypospolitej. Wśród najważniejszych wydarzeń ogólnopolskich, zorganizowanych przez gnieźnieńsko-poznański Caritas, należy wymienić dwa zjazdy dyrektorów Caritas (1934, 1937) oraz szereg uroczystości o charakterze lokalnym. „Wielkopolski” Związek stworzył dynamiczny i nowoczesny ruch dobroczynny o zasięgu ogólnopolskim. Trzeba zaznaczyć, że gnieźnieńsko-poznański Związek posiadał potencjał, aby z powodzeniem pełnić funkcję sternika i promotora dobroczynności w polskim Kościele katolickim. Niestety, wybuch II wojny światowej przekreślił wiele planów, a sytuacja polityczna po 1945 roku tylko na krótko umożliwiła odbudowę przedwojennego Instytutu Caritas. W wyniku antykościelnych działań władz komunistycznych Instytut Caritas wraz z całym majątkiem został upaństwowiony w 1950 roku.

1. Powstanie zorganizowanego ruchu dobroczynnego. 1.1. Dobroczynność w Kościele polskim do 1795 roku. 1.2. Pod zaborami. 1.2.1. Konferencje i stowarzyszenia miłosierdzia. 1.2.2. Związek Polsko-Katolickich Towarzystw Dobroczynności (1907). 1.3. W II Rzeczypospolitej. 1.3.1. Związek Towarzystw Dobroczynności Caritas (1917). 1.3.2. Kościelny Instytut Caritas (1935). **2. Podstawy prawno-materialne Caritas.** 2.1. Ustawodawstwo. 2.2. Statuty. 2.2.1. Statut Związku Towarzystw Dobroczynności (1927). 2.2.2. Statut Kościelnego Instytutu Caritas (1935). 2.3. Budżet Caritas. **3. Organy centralne Caritas.** 3.1. Zarząd. 3.2. Rada. 3.3. Sekretariat. 3.4. Wydziały. 3.4.1. Opiekuńczy ds. Dzieci Nieślubnych i Sierot. 3.4.2. Opiekuńczy ds. Dzieci Kresowych i Repatriowanych. 3.4.3. Opieki nad Małoletnimi Przystępcami i Młodzieżą Moralnie Zanedbaną. 3.4.4. Porad Prawnych. 3.4.5. Kolonii Letnich. 3.4.6. Dział Propagandy i Wydawniczy. **4. Struktury organizacyjne.** 4.1. Okręgi Caritas. 4.1.1. Poznański Okręg Caritas (1926-1939). 4.1.2. Bydgoski Okręg Caritas (1930-1939). 4.1.3. Gnieźnieński Okręg Caritas (1937-1939). 4.1.4. Inowrocławski Okręg Caritas (1938-1939). 4.2. Wydziały Parafialne Caritas. 4.2.1. Rola i zadania. 4.2.2. Tworzenie sieci Wydziałów Parafialnych i ich praca. 4.2.3. Specjalizacja prac dobroczynnych (wybrane Wydziały). 4.2.3.1. Wydział Parafialny w Baszkowie.

4.2.3.2. Wydział Parafialny w Gostkowie. 4.2.3.3. Wydział Parafialny w Gostyniu. 4.2.3.4. Wydział Parafialny w Konarzewie. 4.2.3.5. Wydział Parafialny w Krotoszynie. 4.2.3.6. Wydział Parafialny w Zbąszyniu. 4.2.3.7. Wydziały Parafialne Poznańskiego Okręgu Caritas. 4.3. Statystyka działań dobroczynnych Wydziałów Parafialnych Caritas. **5. Działalność Caritas.** 5.1. Pomoc dobroczynna. 5.2. Pomoc religijna. 5.2.1. Apostolstwo chorych. 5.2.2. Opieka nad kombatantami i ofiarami wojny. 5.2.3. Apostolstwo więzienne i opieka nad byłymi więźniami. 5.2.4. Opieka nad emigracją zarobkową. 5.3. Pomoc ekonomiczna. 5.3.1. Zwalczanie włóczęgostwa i żebractwa. 5.3.2. Pomoc bezrobotnym i bezdomnym. Inicjatywa ogródków działkowych. 5.3.3. Wspieranie zatrudnienia i pośrednictwo pracy. 5.3.4. Wsparcie przedmiotowe. 5.3.5. Opieka nad inteligencją. 5.3.6. Opieka nad samotnymi matkami i nieślubnymi dziećmi. 5.3.7. Przeciwdziałanie prostytucji. 5.4. Działania wychowawczo-oświatowe. 5.4.1. Opieka nad dziećmi i młodzieżą. 5.4.2. Pomoc młodzieży wychowawczo zaniedbanej. 5.4.3. Propagowanie idei dobroczynnej. 5.5. Kursy, wizytacje i wydarzenia okolicznościowe. 5.5.1. Kursy charytatywne. 5.5.2. Wizytacje. 5.5.3. Wydarzenia okolicznościowe. 5.6. Wydawnictwa i promocja. 5.6.1. „Przewodnik Miłosierdzia”. 5.6.2. „Ruch Charytatywny”. 5.6.3. Inne wydawnictwa. 5.6.4. Współpraca z lokalną prasą i radiem. **6. Współpraca z innymi organizacjami dobroczynnymi.** 6.1. Konferencja św. Wincentego à Paulo. 6.2. Stowarzyszenie Pań św. Wincentego à Paulo. 6.3. Komitet Tanich Kuchen. 6.4. Towarzystwo Kolonii Letnich „Stella”. 6.5. Katolickie Towarzystwo Ochrony Kobiet i Misje Dworcowe. 6.6. Akcja Katolicka.

Ks. Waldemar Hanas
e-mail: dyrektor@archpoznan.pl

Ks. Volodymyr IVASIVKA, *Św. Paweł jako apostoł na podstawie dzieł św. Jana Chryzostoma*. Promotor: ks. dr hab. Piotr Szczur, prof. KUL (Lublin). Recenzenci: ks. prof. dr hab. Norbert Widok (Uniwersytet Opolski), ks. prof. dr hab. Józef Naumowicz (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie). DOI: <http://dx.doi.org/http://dx.doi.org/10.18290/rt20674-12>

Powołanie do grona apostołów czy uczniów Chrystusa, a zatem stawanie się osobą, na której spoczywa bardzo odpowiedzialna misja świadczenia o miłości Boga do grzesznego człowieka oraz głoszenie Ewangelii wszelkiemu stworzeniu (por. Mk 16,15), nie było darem zarezerwowanym jedynie dla wezwanych do kolegium Dwunastu lub też należących do grupy siedemdziesięciu dwóch. Potwierdza to zmartwychwstały Chrystus, który po swym wniebowstąpieniu, jako pierwszy „apostoł” (por. Hbr 3,1b), nadal działał, troszcząc się o sukces misji apostołskiej, powołując również inne osoby, wśród których na szczególną uwagę zasługuje św. Paweł. Z analizy Dziejów Apostolskich oraz Pawłowej spuścizny epistolarnej jasno wynika, że jego rolę w rozpowszechnianiu nauki Jezusa jest trudno przecenić, z czym zresztą w pełni zgadza się wybitny Ojciec Kościoła Jan Chryzostom (ok. 350-407). Warto dodać, że jego postać, w całym Kościele – zarówno Wschodnim jak i Zachodnim – do dzisiaj cieszy się bardzo wielkim szacunkiem, gdyż jego zasługi w różnych dziedzinach życia kościelnego są naprawdę ogromne, a wszystkie dzieła, które dotrwały do naszych czasów, obejmują 18 tomów *Patrologii Greckiej* Migne’a (t. 47-64). Nieprzypadkowo św. Jan Paweł II († 2005) w swym liście *Duodecimum saeculum* z okazji 1200. rocznicy II soboru w Nicei, który miał miejsce w 787 r., obok innych Ojców właśnie zlotoustego